

SALNAMELERE GÖRE KASTAMONU VALİLERİ LİSTESİ

Tülay ERCOŞKUN*

Öz

Bu yazıda, 19. Yüzyılda yapılan idari düzenlemelere göre kronolojik olarak Kastamonu'nun Eyalet/Vilayetinin yöneticisi olan Vali/Mutasarrıflarının isim, unvan, rütbe ve görev sürelerini içeren liste Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Kastamonu Vilayet Salnamelerinde verilen bilgilere göre belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece, Osmanlı valileriyle ilgili prosopografik çalışmalara bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, İdari Yapı, Valiler, Salnameler, 19. Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract

The List of Governors of Kastamonu Province According to Ottoman Yearbooks

In this paper, the list of names and titles, ranks and terms of office of governors chronologically named as vali/mutasarrıf/vali of Kastamonu eyâlet (province named as vilâyet after 1867) of the 19th century Ottoman Empire tried to be stated based on both Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye also known as devlet sâlnâmes (Ottoman state yearbooks from 1847 to 1918) and yearbooks of Kastamonu vilâyet sâlnâmesi (yearbooks of Kastamonu province from 1869 to 1903) which provided us with a great deal of information relating to the administrative departments of the vilâyet that includes lists of officials. It also aims to contribute to the prosopographical studies of the Ottoman governors.

Keywords: Kastamonu, Administrative Structure, Governors, Yearbooks, 19th Century Ottoman Empire

19. yüzyılın ortalarından itibaren yayınlanmaya başlayan salnameler, ekonomik, sosyal ve idari tarihimizin önemli kaynaklarını arasında yer almaktadır. Salnamelerde bir yıl boyunca ortaya çıkan gelişmeler, coğrafi veya idari bir bölgenin, şehir veya farklı diğer yerleşim birimlerinin (sancak,

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, ercoskun@ankara.edu.tr

eyalet, vilayet, kaza, nahiye, köy vb) genel dökümleri yer alırdı. Devletin yetkili organ ve kuruluşlarınca bu eserler incelenir ve eldeki bulgular ışığında bir sonraki sene için gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilirdi. Salnameler, içerdikleri malzeme bakımından son derece zengin, açıklayıcı ve aydınlatıcı bilgiler verirler. İdari-coğrafi birimlerin topografik, demografik, ticari, sosyal, siyasi, hukuki ve kültürel tarihleri hakkında sağlıklı bilgiler aktarılmaktadır (İzgöer 2005: 539; Öztürk 2006: 35).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda idari, askeri ve ekonomik yönlerden büyük bir çöküntünün içerisine girmiştir. Çöküşün önüne geçmek isteyen devlet adamları bir taraftan devleti dış tehditlere karşı savunmak için yoğun tedbirler alırken, bir taraftan da ülkeyi bayındır bir duruma getirmek ve yoksulluk içerisinde bulunan halkın sosyal ve ekonomik refah düzeyini yükseltmek için hazırladıkları yeni plan ve programlarını gerçekleştirmek konusunda yoğun çalışmalar başlatmışlardır. Bu gayeyle, öncelikli olarak Osmanlı'nın egemen olduğu topraklardaki zenginlik ve imkânları tespit için bütün vilayetlerde geniş ve aynı zamanda önemli çaptaki projeleri hayata geçirmişlerdir. Vilayetlerde bulunan doğal kaynaklar, tarım, hayvancılık, üretim, nüfus, hizmet birimleri, okullar, hastaneler, yollar ve ormanlar gibi birçok alanda tespit edilen bilgiler en ufak detayına kadar ihmal edilmeksizin Vilayet Salnameleri'nde bir araya getirilmiştir (İzgöer 2005: 539-540).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk salname *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye* 19. yüzyıl ortalarında Koca Reşid Paşa'nın teşviki ile tarihçi Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın ortak çalışmaları sonucu yayınlanmıştır (1263/1847) ("Salname" 1966: 134; Duman 1982: 18). Devlet Salnamelerinde yönetim birimleri merkez ve taşra teşkilatı, devlet yönetiminde meclisler, askeri teşkilat, Osmanlı orduları, ordu meclisleri, İlmiye teşkilatı, taşra teşkilatının yapısı ve memurları, Kapı Kethüdarları, dış ilişkilerle ilgili olarak Osmanlı elçi, konsolos ve şehbenderleri ile yabancı elçilikler ve konsolosluklar, Avrupa Devletleri hakkında bilgi, ulaşım ve iletişimle ilgili olarak posta teşkilatı, yollar vb hakkında bilgiler sunulmaktadır.

İlk devlet salnamesinin önsözünde amacına dair şu sözlere yer verilmişti: yazışmalarda ve diğer işlerde yardımcı olmak üzere merkezde bakanların, vezirlerin taşradaki vezirlerle memurların, ülkedeki elçilerle yabancı memurların isimlerini kapsayan listeler hazırlanmıştır. Dış dünyayla ilgili genel bilgi vermek üzere Avrupa devletlerinin hükümdarları, bakanları ve mülki durumlarına yer verilmiştir. Farklı dinlerin dini günleriyle meşhur günleri, ülkede düzenli olarak kurulan büyük panayırların zamanı, yortu günlerini belirtilen bir takvim konulmuş, Avrupa devletlerinin gelir-giderleriyle paraları anlatılmış, Osmanlı parasıyla karşılıkları konulmuş,

darphane düzenlemeleri eklenmiştir. Ülkedeki kara postalarıyla, yerli ve yabancı vapur şirketlerinin hareket ve geçiş saatleri belirtilmiştir. İşte bu salname her yıl basılıp yayınlanacaktır (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (SDAO) 1263/1847: 1–2)

Bazı dönemlerde salname basımı yapılamamıştır. En son devlet salnamesi olan 68.Sayı 1918 (1333–1334 Mali) yılında yayınlanmıştır. (<http://isamveri.org/salname/>)

Devlet salnamelerinin yayınlanmaya başlamasından ardından özellikle 1864 ve 1867 Vilayet düzenlemelerinden sonra her bir vilayette vilayet matbaasının kurulması sonucunda vilayet salnameleri yayınlanmaya başlamıştır. Bu girişimin ilk zamanlarda vilayetlere hasredilmesi, Osmanlı vilayetlerindeki gelişme ve yenileşme hareketlerine verilen değeri göstermesi yönünden önemlidir. Bu bakımdan, şehir tarihlerinin yazılmasının en önemli kaynaklarından başta gelenini, Vilayet Salnameleri'nin meydana getirdiğini söylemek yanlış olmaz. Vilayet Salnameleri her yıl yeniden yayımlandıklarından, ait oldukları vilayette bir sene süresince meydana gelen değişiklik, yatırım ve gelişmelerin izlenmesi mümkün olabilmiştir. Kendi konularında inanılmaz zenginlikte resim, fotoğraf, plan, kroki, şekil ve haritaların yer aldığı bu bilgi kaynaklarında ülkenin içinde bulunduğu durum bütün ayrıntılarıyla tespit edilmiştir.

Devlet salnamelerinin ardından 1866 yılında yayınlanan ilk vilayet salnamesinin Bosna'ya, 1918 tarihli son vilayet salnamesinin de Müstakil Bolu Sancağı'na ait olduğu tespit edilmiştir (Duman 1982: 19). Vilayet Salnameleri, ilgili vilayetin idari teşkilatı, memur listeleri, mahalli tarihi, coğrafyası, eski eserleri, üretimi, ekonomik durumu, nüfusu gibi birçok konuda bilgiler içermektedir. 1866–1918 yılları arasında toplam 527 adet vilayet salnamesi yayınlanmıştır (Duman 1982: 1)¹.

İlki 1869 yılında yayınlanan Kastamonu vilayet salnamelerinin, 1903 yılına kadar basımına devam edilmiştir.² Otuz dört yıl içinde toplam 21 kez yayınlanan Kastamonu salnamelerinin basımı, çeşitli sebeplerden dolayı bazı yıllar gerçekleştirilememiştir (Türkoğlu 1999: VII-X). Araştırma konusunun

¹ İzgöer, *agm*, 'de vilayet salnameleri toplam sayısının 505'e vardığını belirtmektedir.

² Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı <http://isamveri.org/salname/> Kastamonu Vilayet Salnameleri: Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1286 (1869), Defa 1; 1287 (1870), Defa 2; 1288 (1871), Defa 3; 1289 (1872), Defa 4; 1290 (1873), Defa 5; 1291 (1874), Defa 6; 1292 (1875), Defa 7; 1293(1876), Defa 8; 1294 (1877), Defa 9; 1295 (1878), Defa 10; 1296 (1879), Defa 11; 1297 (1880), Defa 12; 1298 (1881), Defa 13; 1299 (1882), Defa 14; 1306 (1889), Defa 15; 1310 (1892), Defa 16; 1311 (1893), Defa 17; 1312 (1894), Defa 18; 1314 (1896), Defa 19; 1317 (1899), Defa 20; 1321 (1903), Defa 21.

ana tarihsel kaynaklarını oluşturan salnameler hakkında kısa bilgi verdikten sonra, incelenen dönemde Kastamonu'nun idari teşkilattaki yerini yapılan düzenlemelerle değişiklikleri ortaya koyarak, Kastamonu valilerinin isimleri, rütbeleri, görev süreleri ve belirleyebildiğimiz kadarıyla tarihleriyle yapılan düzenlemelere göre değişen unvanlarına değinelim.

19. yüzyıla kadar Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olan Kastamonu, II. Mahmud döneminde bir veya birkaç sancağın (livanın) yönetimini üstlenen mutasarrıflarca "ber-vech-i mutasarrıflık" olarak ya da "ber-vech-i muhassıllık" olarak yönetilmiş, daha sonrasında merkezi hazinelere (Mukataat ve Mansure) bağlanarak yöneticileri doğrudan İstanbul'dan atanmıştı.

Eyalet yönetiminde vali ile aynı yetkiye sahip "mutasarrıf"lara, vezir olmuş bazı kimselere devlet çeşitli nedenlerle valilik görevi veremeyince, geçimlerini sağlamak için "arpalık" da olduğu gibi bir veya birkaç sancağın yönetimi bırakılıyordu. Bazen de başka görevi olan vezir veya paşaya ek gelir olmak üzere birkaç sancak veriliyordu. Bunlar asıl görevlerinin başında bulunmak zorunda olduklarından yerlerine "mütesellimleri"ni gönderiyorlardı. Valilerden önemli farkları, çoğunun mutasarrıf oldukları sancak veya sancaklardan birisini merkez seçip orada oturmamasıydı. Örneğin, Asakir-i Mansure Seraskeri Mehmed Hüsrev Paşa'ya 1826'da Karahisar-ı Sahip, Ankara ve Sultanönü sancaklarının mutasarrıflığı verilmişti. 1827'de ise Anadolu Eyaleti bütünüyle mutasarrıflık olarak kendisine tevcih edilmişti. İstanbul'da oturan ordu başkomutanı buralara mütesellimlerini göndererek yönetmişti. Anadolu Eyaleti valiliğiyle birlikte Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Ankara ve Kengiri (Çankırı) sancaklarından oluşan bölgenin mutasarrıflığı Asakir-i Mansure Seraskerliği ile birlikte O'na yeniden veriliyordu. (Çadırcı 1997: 21).

Bazen bir veya birkaç sancağın yönetimini üstlenen vezir rütbeli mutasarrıflardan bazıları başka işleri olmadığından, sancaklarından birini merkez seçerek yönetimi doğrudan üstlenirlerdi. Örneğin Bolu, Viranşehir ve Kastamonu Sancaklarına mutasarrıf olanlar hükümet merkezi olarak "Kastamonu" seçerek orada ikamet etmekteyken, 1824'te hükümet merkezinin "Bolu" olmasına ve Ebubekir Paşa'nın orada ikametine, diğer sancakları mütesellimlerin yönetmesine izin verilmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT, Dosya No: 410/ Gömlek No: 21294, 29 Z 1239/25.08.1824)

Tanzimat'tan önce ülke yönetiminde vali, mutasarrıfların yanı sıra muhassıllar da yer almıştı. Başlangıçta geliri doğrudan doğruya padişaha ait hasların yönetiminde görevliyken, sonraları tıpkı mutasarrıflık gibi bir eyalet

bazen de sancağın hem yöneticiliğini yapan hem de hâsılatını toplayan kişi muhassıldı. Valilerden bazılarının eyaletin sınırları dışında kalan sancaklar muhassıllık olarak verilebildiği gibi, bazen de eyalet bütünüyle “ber-vech-i muhassıllık” olarak verilebilirdi (Çadircı 1997: 22). Örneğin, 1815’te Kastamonu mutasarrıfı Ali Paşa’ya vezaret rütbesiyle birlikte Kastamonu, Bolu ve Viranşehir sancakları, 1820’de vezir Mehmed Galib Paşa’ya, 1823’te de vezir İsmail Paşa ve 1826’da Mehmed Emin Rauf Paşa’ya Kastamonu sancakları mutasarrıflığı “ber-vech-i muhassıllık” olarak tevcih edilmişti (BOA, C.DH, 118/5854, 29 B 1230/07.07.1815; C.DH, 60/2996, 29 S 1236/06.12.1820; C.DH, 126/6279, 29 L 1238/09.07.1823; C.DH, 73/3606, 29 L 1241 /06.06.1826).

II. Mahmud döneminde sancakların büyük çoğunluğu “Mukataat Hazine”sine bağlandığından, Anadolu Eyaletine bu hazinece vali ve mutasarrıflar tayin edilmişti. 1831 tevcih listesinde, Mukataat Hazinesine bağlı sancaklardan biri de Kastamonu sancağıydı ve mütesellimleri doğrudan doğruya buraca atanmaktaydı. Mukataat Hazinesince vali, mutasarrıf ve mütesellimler Padişaha öneriliyor ve atanmaları yapılıyordu. Bir yıl sonra, Anadolu Eyaleti sancaklarıyla birlikte Mansure Hazinesine devredilmiş dolayısıyla Kastamonu Sancağı da bu hazineye devredilerek yöneticileri de buraca atanmaktaydı (Çadircı 1997: 15, 24; Özkaya 2001: 204).

İzleyen bir diğer düzenlemeyle, II. Mahmud’un yönetimi merkezileştirme çabalarıyla Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından ardından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin başarılı subaylarından bir kısmı eyaletlerde Redif Teşkilatı kurulunca “Müşir” unvanıyla vali olarak görevlendirilmiş, hem askeri hem de mali işleri kontrol ederek bir arada yürütmüşlerdi. Bir diğer deyişle 1836’da “valilik” unvanı “müşir” olarak değiştirilmişti (Çadircı 2008: 38; Kaya Kılıç 1995:3).

Mevcut sancaklar içerdikleri Redif birliklerinin tek bir vali komutasında daha iyi yönetimini sağlayacak şekilde birleştirilmiş ve “Müşirlik” adıyla kurulan yeni eyaletlerin valiliklerine, dâhillerinde bulunan Redif birliklerinden de sorumlu olacak şekilde “müşir” adı verilen etkin vezirler atanmıştı. Bu düzenlemeye göre, Kastamonu sancağı, önce yeni oluşturulan “Ankara Eyaleti Müşirliği”ne (1836–1842), ardından “Bolu Eyaleti Müşirliği”ne (1842–1845) bağlı olarak “kaymakamlar” tarafından yönetilmişti.

Redif Teşkilatının kurulması sonrasında Ankara, Çankırı, Kastamonu Viranşehir (Safranbolu) ve Çorum sancakları bir araya getirilerek “Redif-i Mansure Ankara Müşirliği” adı ile İzzet Paşa’nın yönetimine verilmişti (1834–1838) (Gülenç İğdi 2009: 11,16, 49, 51).

Bilindiği üzere Tanzimat'ın yönetimde öngördüğü yenilikler tüm ülkede aynı anda hayata geçirilmemiş, öncelikle İstanbul'a yakın Edirne, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde uygulanmaya konmuştu. Bu süreçte eyaletlerin sınırlarında bir takım değişikliklere gidilmişti. Bazı sancaklar bağlı buldukları eyaletlerden alınarak yeni eyaletler oluşturuldu. Örneğin, 1840 yılı başlarında, Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara Eyaletine Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancakları da bağlandı. Bu sırada Ankara Eyaleti müşiri ise Davut Paşa idi (1839–1840) ve oluşturulan Büyük Meclis'in (Eyalet Meclisi) başkanı olarak Tanzimat'ı uygulama alanına koymaya çalıştı. (Çadırcı 1997: 191; Gülenç İğdi 2009: 29, 49)

Ankara Eyaleti Müşiri Davud Paşa'ya hitaben gönderilen Ocak 1840 tarihli fermanla Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde gerektiği gibi bazı yeni düzenlemelerin yapılarak sancakların “takım takım” birleştirilip müşirlikle yönetildiği, güvenliğin sağlanması için sancaklara ferik veya mirliya rütbesinde yöneticilerin müşirlerce atanacakları belirtiliyordu. Maliye işlerinin ise merkezden gönderilecek muhassıllar tarafından görüleceği, buna göre hareket edilmesi gerektiği hatırlatılıyordu. Davud Paşa, Haziran 1840'da Tanzimat'ın gerektirdiği biçimde bir yönetimi gerçekleştirmeye yeterli olmadığı gerekçesiyle görevinden alınarak Bursa'ya sürülmüş yerine Sadullah Paşa atanmıştı (Çadırcı 1987: 98; Gülenç İğdi 2009: 30). 1841'de Ankara Eyaleti Müşirliği adıyla Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancakları birleştirilerek ve vezir rütbesi iade edilerek Palaslı İsmail Paşa'ya verilmişti (1841–1842) (BOA, C.DH.107/5304, 29 Ra 1257/21.05.1841; Gülenç İğdi 2009: 49).³

Tanzimat'ın uygulanacağı eyaletlerde idari değişiklikler yapılarak, eyaletlerin sınırları yeniden düzenlenmiş ve her birinin valiliğine yeni müşirler atanmasıyla, bağlı sancakların başına ise müşirin nezaretinde “Zaptiye Memuru” unvanıyla Ferik, Mirliya, Miralay gibi rütbelere sahip askeri komutanlar getirilmişti. Zaptiye memurları, emirlerinde bulunan düzenli ordu birlikleriyle sancaklarının iç güvenliğinden sorumlu olacaktı. Eğer sancakta düzenli ordu güçleri bulunmuyorsa, o zaman sancağın eski Redif birlikleri bu amaçla kullanabileceklerdi. Mevcut Redif birlikleri yetersizse, zaptiye memurlarının sancaklarından yeteri kadar yeni asker yazmalarına ve bunları zaptiye hizmetinde istihdam etmelerine izin verilmişti. Ayrıca diğer bütün devlet memurları gibi, bu güvenlik güçlerinin bütün masraf ve maaşları da muhassıllık sandıklarından karşılanacaktı (Sarıcı 2008: 250–251).

³ Özlem Gülenç İğdi, *agt*, s. 49'da 1840–1841 yılları arasında yaklaşık bir yıl süreyle görev yaptığını belirtmektedir.

İlk Tanzimat uygulamaları sırasında iltizam sisteminin kaldırılarak sancaklara mali işlerde tek sorumlu olarak muhassılların gönderilmesiyle, valilerin vergi toplama yetkisi ellerinden alınmıştı. Yönetim işlerinde meclislerle ortak hareket etme zorunluluklarının getirilmesiyle kendilerinin eski mutlak otoriteleri törpülenmek istenmişti. Bu ilk uygulama sürecinde eyaletlerdeki temel görevleri “zabtiye memuru” sıfatıyla iç güvenliğin sağlanmasına odaklandırılmıştı. Yine de eyaletlerin en büyük mülki amirleri olarak alt derecedeki diğer memurların denetimi ve aralarındaki uyumun sağlanması valilerce sağlanıyordu (Satıcı 2008: 277).

Devlet Salnamelerinde yer alan listelerde de 1847’den 1856’ya kadar, “Taşralarda Bulunan Memurlar”ın isimleri eyaletler ve livalar olarak ayrılmış olup Eyaletlerin yöneticileri (vali/mutasarrıf) ile bağlı livaların yöneticileri (muhassıl/kaymakam/mutasarrıf) “zabtiye memurları” olarak, eyaletlerin mal müdürleri/defterdarları ise “maliye memurları” olarak sınıflandırılmıştı. 1856’da “zabtiye memurları” olarak nitelendirilen eyalet ve bağlı livaların idarecileri “mülkiye memurları” olarak adlandırılmıştı⁴.

Bu sınıflandırma 1869’a kadar aynen korunmuştu. 1869–1872 yılları arasında “vilayât valileriyle müfettişin-i hükkam ve me’murîn-i sairesi” ve “Elviye mutasarrıf ve nüvvab ve muhasebecileri” olarak iki ayrı başlık altında listeler yer almıştı⁵. 1873 yılında “Vilayat valileriyle elviye mutasarrıfları ve memurin-i sairesi” başlığı altında her bir vilayet için ayrı tablolar düzenlenerek vilayetin valisi, naibi, defterdarı, divan-ı temyiz reisinin ad ve unvanları verilip ardından mülhakatı bulunan sancaklarla idarecileri bulunan mutasarrıf, naib ve muhasebecilerinin ad ve unvanları kaydedilmişti (SDAO 1290/1873, Defa 28: 135–160).

1876, 1877 ve 1878 yıllarında Kastamonu Vilayeti’nin yöneticileri “mutasarrıf” unvanını taşımaktaydı, sırasıyla Abdünnafi Efendi ve Tosun Paşa mutasarrıf idi. (SDAO 1293/1876, Defa 31: 180; 1294/1875, Defa 32: 470; 1295/1878, Defa 33: 370). Bu tarihten sonraki salnamelerde de tablolarda çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte, yapılan idari düzenlemelere göre görevlilerin listelerinde değişiklikler bulunmakta ancak vilayetin yöneticileri olarak vali yer almaktaydı.

⁴ SDAO, 1263/1847, Defa 1: 79–88; 1264/1848, Defa 2: 109–122; 1265/1849, Defa 3: 71–85; 1266 /1850, Defa 4: 41–46; 1267/1851, Defa 5: 69–76; 1268/1852, Defa 6: 67–75; 1269/1853, Defa 7: 69–78; 1270/1854, Defa 8: 76–85; 1271/1855, Defa 9: 65–74; 1272/1856, Defa 10: 61–73. Ayrıca, “mülkiye memurları”, “maliye memurları” alt başlıklarının yanı sıra “memurîn-i şer‘-i şerif” başlığı da eklenmiştir.

⁵ SDAO, 1286/1869, Defa 24:124- 141; 1287/1870, Defa 2: 139-156; 1289/1872, Defa 27: 144-161

SDAO, 1271/1855, Defa 9: 68

Eyâlât			Elviye		
Esamisi	Zabtiye Memurları	Maliye Memurları	Esamisi	Zabtiye Memurları	
Kastamonu	Valisi Vezir Hamdi Paşa	Malmüdüdü Saliseden Hayri Efendi	İzmid	Kaymakamı Edhem Paşa	Mirimiran
			Bolu	Kaymakamı Baha Bey	Kapucubaşı
			Viranşehir	Kaymakamı Hüseyin Ağa	Kapucubaşı
			Sinob	Kaymakamı Adil Paşa	Mirimiran

SDAO, 1272/1856, Defa 10: 67

Eyâlât			Elviye		
Esamisi	Mülkiye Memurları	Maliye Memurları	Memurîn-i Şer'i Şerif	Mülkiye Memurları	Esamisi
Kastamonu	Valisi Vezir İsmet Paşa	Malmüdüdü Saliseden Hayri Efendi	Naibi Mevali-i Devriyeden Rauf Efendi Naibi Osman Efendi	Kaymakamı Mirimiran Tahir Paşa	Bolu
				Kaymakamı İstabl-i Amire Payelü Rıza Bey	Viranşehir
				Kaymakamı Mütamayızden Mehmed Bey	Sinob

Kastamonu Vilayet Salnamelerine baktığımızda ise, Tanzimat'tan itibaren Kastamonu valiliğinde bulunanların listesinin tablo halinde 7 salname dışında 14'ünde yayımlandığını görmekteyiz. Tabloda valilik görevinde bulunan kişinin adı, eğer belirlenebilmişse memuriyet tarihi ve ne kadar süre görev yaptığı ay ve gün olarak belirtilmiştir. Listelerin tamamında, başlangıçtan Hasan Paşa'ya kadar valilik yapanların göreve başladıkları ve ayrıldıkları tarihlere dair güvenilir bilgi alınmadığından boş bırakılmış ancak ne kadar süreyle görevde kaldıklarına dair gün ve ay bilgilerine yer verilmiştir. 1889/1306 yılı salnamesinden itibaren de Hasan Paşa ve sonrasında görev alanların memuriyet tarihleriyle, tayin ve infisal tarihleri eklenmiştir. Belirtilen memuriyet tarihleri, bulunabilen ferhmanların

tarihleridir. “Zabıta Memuru”, “Kastamonu Sancağı Kaymakamı”, “Eyalet Valisi” ve “Eyalet Mutasarrıfı” unvanlarından hangisiyle görev yaptıklarına dair dipnotta bilgi verilmişti. Ekte de sunduğumuz tabloda boş bırakılan memuriyet tarihlerini tespit edebildiğimiz kadarıyla ekledik ve yapılan idari düzenlemelerle kullanılan farklı unvanlara açıklama getirmeye çalıştık⁶.

Vilayet Salnamesinde yayınlanan listeye göre, Tanzimat’tan sonra Kastamonu’da valilik görevinde bulunan ilk isim Liva Hüseyin Paşa’dır⁷. 1838–1841 yılları arasında görev yapan Hüseyin Paşa, Gürcü olup Rüstem Efendi’nin kölesiyken azat edilmiş ve Enderun’a girmişti. Daha sonra mirivalığa kadar yükselerek, 1837 (1253)’de Dar-ı Şura Reisi, ardından Sinop’a muhassıl olmuş, 1838 (1254)’te Kastamonu valiliğine atanmıştı. 1841 (1257)’de tekrar Dar-ı Şura Reisliğine dönmüş ve Mayıs-Haziran 1841 (Rebiyü’l-ahir 1257)’de İstanbul’da vefat etmişti (Süreyya 1311a: 224).

Kastamonu’da “Zabıta memuru” unvanıyla görev yapanların ilki, sonradan Arabistan Ordusu Müşiri olan (KVS 1288/1871, Defa 3: 40; 1289/1872, Defa 4: 41; 1290/1873, Defa 5: 47) Halim Paşa’dır ve Liva rütbesinde altı ay müddetle ve ardından Liva Selim Paşa on sekiz ay müddetle hizmet etmiştir (1841–1843).

Muhassıllık uygulamasının başarısız olmasıyla, vergi toplamada iltizam sistemine tekrar dönülmesi sırasında 1842 yılı başlarında ülke yönetiminde

⁶ Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS) 1288/1871, Defa 3: 40–41; 1289/1872, Defa 4: 40–43; 1290/1873, Defa 5: 47–49; 1291/1874, Defa 6: 67–69; 1297/1880, Defa 12: 57–59; 1298/1881, Defa 13: 56–58; 1299/1882, Defa 14: 60–62; 1306/1889, Defa 15: 247–250; 1310/1892, Defa 16: 317–320; 1311/1893, Defa 17: 100–102; 1312/1894, Defa 18: 127–129; 1314/1896, Defa 19: 103–105; 1317/1899, Defa 20: 125–127; 1321/1903, Defa 21: 138–139. Defa 15’te Hasan Paşa’ya kadar valilik yapmış bulunanların memuriyet ve infisalleri tarihlerine dair doğru bilgi alınmadığı için gelecek sene bir kat daha araştırılacağı, bu senelik altı sene ve daha evvel basılmış olan salnamelerde yazılan “müddet-i memuriyetleri”nin aynen nakledildiği belirtilmiştir. Bir sonraki salname 1310/1892, Defa 16’da ise memuriyet ve infisal tarihlerine dair doğru bilginin alınmadığı belirtilmiş ve sonraki salnamelerde de bu bilgi aynen tekrarlanmıştır.

⁷ KVS 1288/1871, Defa 3: 40; 1289/1872, Defa 4: 41; 1290/1873, Defa 5: 47; 1291/1874, Defa 6: 67; 1297/1880, Defa 12: 57; 1298/1881, Defa 13: 56; 1299/1882, Defa 14: 60’ta yer alan listelerde ilk üç isim sırasıyla: Hüseyin Paşa, Liva Halim Paşa ve Liva Selim Paşa’dır. Hüseyin Paşa’nın memuriyet süresine dair hiçbir bilgi belirtilmemiş olup Halim Paşa’nın 6 ay ve Selim Paşa’nın 18 ay görev yaptığı bilgisi verilmiştir. 1306/1889, Defa 15: 247’de görev süresi belirtilmeyen Hüseyin Paşa’nın isminin çıkarıldığını Liva Halim Paşa’nın 6 ay süreyle ve Liva Hüseyin Paşa’nın 18 ay süreyle görev yaptığı belirtilmiştir. İzleyen iki salnamede 1310/1892, Defa 16: 317 ve 1311/1893, Defa 17: 100’de 18 ay süreyle görev yapan isim Liva Selim Paşa olarak yazılmıştır. Takip eden salnamelerdeki listelerde ise yine 18 ay süreyle görev yapan isim Hüseyin Paşa olarak yazılmıştır. 1312/1894, Defa 18: 127’de ve 1314/1896, Defa 19: 103’te ve 1317/1899, Defa 20: 125’te, 1321/1903, Defa 21: 138.

yeni bir düzenleme yapılarak yeni bir idari birim olarak “kaza” oluşturuldu ve yöneticisi kaza müdürüydü. Eyaletlerin yöneticisi ise “müşir/vali”lerdi (Gülenç İğdi 2009: 31). Eyaletlerin mülki, mali ve iç güvenlik işleri yeniden müşir veya valilere emaneten verildi. Vali/Müşirler bütün eyalet üzerinde otorite sahibi olacak, eyalet sancaklarına askeri komutanlardan veya sivil devlet memurlarından uygun gördüklerini “kaymakam” olarak seçeceklerdi. Valilerin maliye işleriyle doğrudan ilgilenmeleri uygun görülmediğinden, her eyalete hükümet tarafından birer defterdar gönderilmişti. Çünkü Tanzimat dönemiyle beraber valilerin, sarraf taahhüdüyle devlete ait çeşitli vergi gelirlerini iltizamlarına alma uygulamasına kesinlikle son verilmişti. Bu yeni düzende valilerin, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerini denetlemelerine karşılık, defterdarla kaymakamların gerektiğinde Maliye Nezareti ile doğrudan yazışmalarına imkân tanınmıştı (Saticı 2008: 277).

Bu düzenlemenin yapıldığı sırada Kastamonu kaymakam tarafından yönetilen sancak durumundaydı. Şöyle ki Mart 1842’de Kastamonu ve Viranşehir sancakları Ankara eyaletinden, Kocaeli ve Bolu sancakları ise Hüdâvendigâr eyaletinden alınarak “Bolu Eyaleti” oluşturuldu. Ankara defterdarı Mehmed Efendi’ye vezirlik unvanı verilerek Bolu Eyaleti müşirliğine atandı. Ancak Mehmed Paşa, kısa bir süre sonra Trablusgarp müşirliğine gönderildi ve sürgünde bulunan Ali Şefik Paşa Bolu müşiri oldu (Çadırcı 1997:192; Takvim-i Vekayi Defa 239; Lütfi 1302: 6–7; Gülenç İğdi 2009: 33). Vezir Ali Şefik Paşa’nın valiliği 1842–1843 yıllarındaydı ve bu sırada Kastamonu Sancağı Kaymakamı ise Rıfat Esat Bey idi (Bayraktar 2009: 43, 49).

Yeni düzenlemeye göre kaymakamlar “mahallerin mevkii-i cesametine” göre atanacaklar ve rütbeleri “zir rütbe-i zevattan” yani ferik ya da sancak kapıcıbaşları veya hâcegân olanlarından seçilecekti. Ancak eyalet dâhilinde bulunan memurlardan bildik ve istenilir olanları varsa “istihdam ve nasb” olunabilecekti. Fakat seçilenlerin ismi, rütbesi, unvanı ve tesviye olunan maaşları düzenlenen defterle birlikte merkeze bildirilecekti. Aynı tutum kazalara atanacak kaza müdürleri için de uygulanacaktı. (Gülenç İğdi 2009: 33)

Sadı Esbak Salih Paşa’nın Damadı ve Rikab-i Hümayun Kapıcıbaşlarından Rıfat Esat Bey, bir ay sekiz gün gibi kısa bir süre Kastamonu sancağı kaymakamı unvanıyla hizmet eden hâcegândan Rüşti Efendi sonrasında, aynı unvanla 11 ay 2 gün hizmet etmişti. Ardından yine aynı unvanla, Dergâh-ı âli Kapıcıbaşlarından Salih Ağa 16 ay süreyle görevde bulunmuştu.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte başlayan idari reformlar çerçevesinde, 1845 yılında Kastamonu eyalet haline getirilerek eyalet Valisi vezir İşkodralı Mustafa Paşa oldu. Eyaletle bağlı livalar (sancaklar) ise Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop olup, idarecileri Kocaeli Livası Muhassılı Saniyeden Mustafa Efendi, Bolu Livası Kaymakamı Hâcegândan Tahir Efendi, Viranşehir Livası Kaymakamı Kocabaşı Cemal Ağa ve Sinop Livası Kaymakamı Kocabaşı Mehmed Ağa idi (SDAO 1263/1847: 84)

Eyalet Valisi Mustafa Paşa, İşkodra sancağını elinde bulunduran ve Buşat (Bushati) köyüne nisbetle Buşatlı olarak tanınan aileye mensuptu. Bu nedenle Buşatlı veya İşkodralı Mustafa Paşa diye anılır. Yazdığı şiirlerdeki mahlası “Şerifi” olduğundan “Şerifi Mustafa Paşa” olarak da bilinir. Buşatlı ailesinin kurucusu Gazi Mehmet Paşa'nın torunu olan Mehmed Âsaf Paşa'nın oğludur. Amcası bölgenin en güçlü mutasarrıflarından Vezir Kara Mahmud Paşa'dır. Şair ve devlet adamı olan babası tarafından yetiştirildi. İşkodra sancağı mutasarrıfı amcası İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine henüz on üç yaşında iken beylerbeyi payesiyle İşkodra mutasarrıflığına getirildi (1810). İki yıl içinde vezirliğe terfi ettirilen (Mayıs 1812) Mustafa Paşa, Rumeli bölgesinde devlet düzenini tesis etmek için çalışmalar yaptı ve Tepedelenli Ali Paşa isyanını bastırmakla görevlendirildi (Kuneralp 1999: 34; Süreyya 1311c: 477; Bilge 2006: 344–345).

Aralık 1845-Ocak 1846 (Muharrem 1262) tarihleri arasında Kastamonu valiliği görevini yürütmüştü. Ardından Sayda (1263), Adana ve Maraş (1264), Hersek ve Konya (1269), Cezayir-i Bahr-i Sefid (1273) ve Halep ardından İzmir valilikleri (1274) görevinde bulundu. Aralık 1858 (Cemaziye'l-evvel 1275)'te Şeyhü'l-harem olmuş ve 27 Mayıs 1860 (7 Za 1276) tarihinde Medine'de vefat etmişti (Süreyya 1311c: 477).

Tanzimat ilkelerinin Erzurum, Konya ve Kastamonu'da yerine getirilmesi konusunda önemli çabaları olan Sami Bekir [Ebubekir Sami] Paşa Eylül 1847'de Kastamonu Eyalet Valisi olmuştu. Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olan Sami Bekir, Asakir-ı Şahaneye girmiş ve zabıt olmuştu. Sonra Avrupa'ya tahsile gönderilmiş dönüşünde Mirliva, bir iki sene sonra da Ferikliğe yükselmişti. Anadolu Ordusu erkânı ferikliğinden Ocak-Şubat 1845 (Muharrem 1261)'de vezaret rütbesiyle Erzurum valiliğine tayin edilmişti (Süreyya 1311b: 7). Aralık 1845'ten Aralık 1846'ya kadar olan bir yıllık sürede Konya valiliği görevinde bulunmuştu (Kuneralp 1999: 70). Nakşibendî tarikatına mensup olan Sami Paşa, Konya'da para vakfıyla da desteklenen **Paşa Dairesi ismiyle bilinen Sami Paşa Medresesi**'ni 1846 yılında yaptırmıştı (Sarıkaya 2007: 175–176, 180). Konya'daki görevi sırasında başarılı bulunmadığından bir süre sonra azledilmiş ancak sonrasında azil kararı iptal edilerek Kastamonu valiliğine atanmıştır.

Kastamonu valiliği 17 ay sürmüş, Ekim 1848 (Zilhicce 1264)'te Selanik valisi olmuş ve Haziran 1849'da (Şaban 1265) vefat etmişti⁸.

Kastamonu'da 1845–1861 tarihleri arasında vezir rütbesi ve “Eyalet Valileri” unvanıyla görev yapanlar İşkodralı Mustafa Paşa'nın ardından tarih sırasıyla:

Sami Bekir [Ebûbekir Sami] Paşa Eylül 1847 (SDAO, 1264/1848, Defa 2: 114),

Hassa Müşiri Esbak [Mehmed] Selim Paşa Eylül 1848 (SDAO, 1265/1849, Defa 3: 76; 1266/1850, Defa 4: 43),

[Musa] Safveti Paşa Ekim 1849 (SDAO, 1267/1851, Defa 5: 71),

Hamdi Paşa 1. Defa, Aralık 1850 (SDAO, 1268/1852, Defa 6: 70; 1269/1853, Defa 7: 72; 1270/1854, Defa 8: 79; 1271/1855, Defa 9: 68),

Vekâleten İsmail Adil Paşa Şubat-Mart 1855,

[Mehmed] İsmet Paşa Nisan 1855 (SDAO, 1272/1856, Defa 10: 67),

[Mehmed] Rağıp Paşa Ekim 1856,

[Mehmed] Namık Paşa Aralık 1856,

Palaslı İsmail Paşa Temmuz 1857 (SDAO, 1274/1858, Defa 12: 74; 1275/1859, Defa 13: 72),

Boşnakzâde Mehmed Paşa Haziran 1859,

Ramiz Paşa Nisan 1860 (SDAO, 1278/1861, Defa 16: 77).

“Eyalet Valisi” unvanıyla görev yapanları belirttikten sonra, idari düzenlemelere göre belirlenen görevlerine değinirsek, eyalet valilerinininki 1864 Tuna Vilayet Düzenlemesine kadar yürürlükte kalan 1 Ocak 1849 tarihli Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nin eki niteliğindeki yönetmelikte şu şekilde ifade edilmekteydi. Valilerin asıl görevi, Tanzimat'ın uygulanması, her türlü mülki, beledi ve mali ıslahatın yapılıp güvenliğin korunması, hukuk kurallarının yerine getirilerek ülkenin bayındır hale getirilmesi için eyalet meclisince alınacak kararların yürürlüğe konulmasını sağlamaktı. Vali eyaletin her türlü işinde asıl sorumlu ve devlete karşı muhatap olduğundan alınan kararları da bağımsız olarak yürütecekti. Defterdar ve kaymakamlar, devlet gelirlerinin miktarını, toplanan ve tahsil edilemeyen gelirlerin neler

⁸ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, III. Cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1311, s. 7'de Temmuz 1848 (Şaban 1264)'te Kastamonu valisi olduğunu belirtmektedir ki bu tarih 1847 (1263) yılı olarak düzeltilmelidir.

olduğunu valiye bildireceklerinden, ortaya çıkan sorunlardan da vali sorumlu olacaktı. Hiç kimseye zulüm edilmeyecek, işkence ve eziyet yapılmayacak, yapıldığı anlaşılırsa valiler sorumlu tutulacaktı. Yönetimlerindeki bölgede, emniyetin sağlanması başarılarının özünü oluşturacaktı. Yol güvenliğinin sağlanması da çok dikkat etmeleri gereken bir husustu. Her ne kadar eyaletlerde görevli memurlar varsa da gerek eyalet merkezi ve gerekse bağlı sancaklarda devleti ilgilendiren her türlü işlemin yürütülmesi, kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasında denetleme görevini valiler yapacaktı (Gülenç İğdi 2009: 36–37; Kaya Kılıç 1995: 9–10).

1849 düzenlemesiyle eyalet meclislerine yeni bir biçim verilerek meclis başkanı, iki kâtip ve bir üye doğrudan doğruya hükümetçe atanarak, Büyük Meclislerin yapısında önemli bir değişikliğe gidilmişti. Özellikle Eyalet Meclisi Başkanı'nın doğrudan doğruya hükümet merkezinden atanması, eyalet yönetiminin tamamıyla meclislere devredilmesi valilerin fonksiyonunu iyice azaltmıştı. Valilerin üst düzeyde hükümet temsilcisi olarak, olup biteni izleyen ve yürüten kimse durumuna düşürülmeleri de yeni uygulamanın başarısız olmasının nedenlerinden biriydi. Klasik dönem ya da Tanzimat valisinin mutlak otoritesi göz önünde tutulduğunda yeni düzenlemeyle valilerin yetkilerinin çok az olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çok geçmeden bunun yarattığı sakıncalar görülmüş, 1852 yılından başlayarak valilerin yetkilerini attırma yoluna gidilmişti. Öncelikle meclis başkanlarının merkezden atanmasından tamamen vazgeçilmişti (Gülenç İğdi 2009: 38)

1852 yılında valilerin taşradaki yetkileri arttırılmış, vali ast memurların kısmen kendisi tarafından atanabilmesi hakkını elde etmişti. 28 Kasım 1852 tarihli fermanla, Babıâli'ye bağlı bir memur durumuna düşen valilere, eski yetkilerinin iade edilmesi düşünülmüştü. Valiler, maiyetlerinde bulunan memurların hal ve hareketlerinden sorumlu olacaklardı. Bu nedenle idareleri altındaki kişileri de azletme yetkisine sahiptiler. Asayiş ve genel nizamın korunabilmesi için valilere geniş yetkiler verilmişti. 1852 düzenlemesiyle 1842'de olduğu gibi ülke, eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrılıyordu (Gülenç İğdi 2009: 38–39; Kaya Kılıç 1995: 10–11).

Vali, mutasarrıf ve kaymakamların görevlerini kapsayan 22 Eylül 1858 (13 S 1275) tarihli talimata göre ise ülke, eyalet, liva, kaza ve köylere ayrılmakta ve eyaletlerin yönetimi valiye, livanın yönetimi kaymakama, kazanın yönetimi de müdüre bırakılmıştı. Valilere eyaletlerde hükümetin tam bir temsilcisi sıfatı verilmişti. Vali, eyalette her işin mercii ve nazırı, devletin özel vekili ve muhatabıydı. Eyaletin bütün işlerinden sorumluydu. Bütün kanun, tüzük ve emirlerin uygulanmasına, uyuşmazlıkların çözümlenmesine yardımcı olmak, kişilerin belediyelerin ve yolların güvenliğini gözetmek,

devlet gelirini tahsil etmek, belirlenenden fazla vergi alınmamasına ve devlet mallarının boşuna harcanmamasına dikkat etmek; eyalet içinde defterdar, kaymakam, müdür ve diğer memurların amiri olarak onları gözetim altında tutmak, görevlerine aykırı davranışları memuriyetten çıkarıp yargılatmak gibi görevleri vardı (Kaya Kılıç 1995: 13–14).

1842’deki düzenlemeden farklı olarak sancak liva olarak değiştirilmişti ancak yöneticisi yine kaymakamdı. Ayrıca bir eyalete bağlı bulunmayan livaların başında bulunan mülki amirlere de mutasarrıf denilmişti. Bu fermanla kurulan müstakil sancaklar da vardı. 1859 yılında vilayet sayısı azaltılmış ve bazı vilayetler mutasarrıflığa ve sancağa dönüştürülmüştü. Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Adana, Edirne, Sivas, Ankara, Bursa, Harput, Hakkâri, Van, Cebel-i Lübnan, Şehr-i Zor, Yemen’le birlikte Kastamonu mutasarrıflıklarına atamalar yapılmıştı. (Gülenç İğdi 2009: 40; Kaya Kılıç 1995: 12–13).

1859 yılında güvenliği sağlanamayan bazı bölgeler “valilikten” mutasarrıflığa dönüştürülmüştü (Karsandık 2012: 60). Ayrıca 1860’da “eyalet valiliği” kurumunda şeklen de olsa bir değişiklik yapılarak valilik mutasarrıflığa çevrilmişti. Bu değişiklik, o sırada devletin içinde bulunduğu mali buhrana çözüm olarak düşünülen tasarruf tedbirleri doğrultusunda gerçekleştirilmişti. Örneğin; söz konusu değişiklikten evvel Bursa’ya eyalet valisi sıfatıyla gelen paşaların tümü müşir, vezir gibi yüksek rütbelere ve maaşlara sahipti. Böylece daha düşük rütbeli ve maaşlı paşalar mutasarrıf olarak eyalet yönetiminde getirilebilecek ve maaş masraflarında da tasarruf sağlanacaktı (Satıcı 2008: 289).

1860–1866 yılları arasında Kastamonu Eyaleti Rumeli Beylerbeyi, mirimiran, evvel-i sınıf-i evveli ve vezir rütbelerini taşıyan ve unvanları “Eyalet Mutasarrıfı” olan yöneticileri tarih sırasıyla şöyleydi:

Ramiz Paşa⁹ (SDAO, 1278 /1861, Defa 16: 77),

Hasan [Hüsni] Paşa 4 Kasım 1861 (SDAO, 1279/1862, Defa 17: 79; 1280/1863, Defa 18: 72),

Rıza Bey Efendi 26 Aralık 1863 (SDAO, 1281/1864, Defa 19: 70; 1282/1865, Defa 20: 69),

Mehmed Reşid Paşa 2. Defa 7 Eylül 1865 (SDAO, 1283/1866, Defa 21: 75)

Hamdi Paşa 2. Defa, 22 Temmuz 1866 (SDAO, 1284/1867, Defa 22: 92)

⁹ SDAO, 1278 (1861), Defa 16, s. 77’de “Eyalet-i Kastamonu mutasarrıfı mirimirandan Ramiz Paşa” olarak kaydedilmiştir. KVS’ne göre mutasarrıflar Hasan Paşa ile başlamıştır.

Tanzimat'ın taşra yönetiminde kurduğu bu yeni yönetim şekli tüm çabalara rağmen başarılı olamadı. Uygulamanın daha ilk senesi dolmadan birçok aksaklık ortaya çıkmıştı. Özellikle, iltizam sisteminin kaldırılması, vergi toplayıcılığı ile idarecilik görevlerinin birbirinden ayrılması, meclisler aracılığıyla az da olsa orta sınıftan halk kesimlerinin idareye katılması gibi kökten yenilikler, eski sistemden nemalanan geniş bir zümrenin hemen Tanzimat'a karşı bir tavır almalarına yol açmıştı. Yeni yapı ile yetkileri "zaptiye memurluğu" derecesine indirilen "valiler", bunun da ötesinde eski gelir kaynaklarını yitirerek miktarı sabit maaşlarıyla geçinmeye ve idarede meclislerle ortak hareket etmeye zorlanmışlardı. Ancak eskinin kudretli valileri için bu duruma uyum göstermek kolay olmamış ve birçok örnekte valilerin keyfi ve otoriter yönetim tarzlarını sürdürmekte ısrarcı oldukları, meclisleri kendileri için bir ayak bağı olarak algıladıkları görülmüştü (Saticı 2008: 253).

Tanzimat öncesinin valileri sultanın otoritesinin mutlak temsilcileri olarak idari, askeri, mali ve hatta hukuki yetkilere sahiptiler. Yani sivil yöneticilik işlevlerinin yanında eyaletlerinin en büyük askeri komutanı, bundan da öte vergi toplayıcılarıydı. Bu gibi geniş yetkiler devletin zayıfladığı dönemlerde merkeze uzak bazı eyalet valilerinin merkezi iktidarın kontrolünden çıkmalarına ve idari konularda keyfi hareketlerde bulunmalarına yol açmıştı (Saticı 2008: 276).

Dolayısıyla Tanzimat reformlarının valilik kurumu üzerindeki değişikliklerini, valilerin, askeri ve mali yetkilerinden soyutlanarak kanunlar ölçüsünde iş gören çağdaş ve sivil nitelikli mülki yöneticilere dönüşme süreci olarak değerlendirmek gerekmektedir (Saticı 2008: 277).

1864 (Düstûr, Defa 2, 1282: 517–536) ve 1867 (Düstûr, 1.Cilt, 1289: 608–624) Düzenlemeleriyle vilayetler usulünün tüm eyaletlerde geçerli olması kararlaştırılmıştı. Bunun sonucunda oluşturulan Kastamonu Vilayeti; Kastamonu, Sinop, Kengiri ve Bolu'yu kapsıyordu (Tönük 1945:147, 165). Vilayet yöneticisi olan vali mülki, mali ve inzibati ve siyasi işlerinden sorumlu olarak Padişah tarafından nasb edilecekti ve devletin bilimum emirlerini yerine getirmeye memur olacaktı. Vilayetin mali işleri ve hesaplarının sorumlusu "vilayet defterdarı", vilayet yazı işleri görevini yürüten "vilayet mektupçusu" olacaktı ("Vilayet Nizamnamesi", 6, 7, 8, 9. maddeler, Düstûr, 1.Cilt, 1289: 608–609).

1868 (1285) yılı Devlet Salnamesinde, Kastamonu Vilayeti yönetici Vali Vezir Mehmet Paşa, mektupçusu saniyeden Bedir Bey ve vali muavini evvel-i sınıf-ı saniden Halil Bey'dir. Kastamonu merkezde vali bulunmakta, Sinop Sancağı mutasarrıfı Tevfik Paşa, Bolu Sancağı mutasarrıfı Asaf Paşa

ve Kengiri Sancağı mutasarrıfı Said Paşa tarafından idare edilmekteydi (Defa 23: 103). 1869 (1286) yılı Kastamonu Vilayet Salnamesinde, Vilayet Valisi Vezir Mehmet Rüşdü Paşa (Defa 1: 32), Kastamonu Sancağı mutasarrıfı Halil Bey (Defa 1: 35), Sinop Sancağı mutasarrıfı Tevfik Paşa (Defa 1: 44), Bolu Sancağı mutasarrıfı Hacı Ratib Bey (Defa 1: 48), Kengiri Sancağı mutasarrıfı İskender Bey idi (Defa 1: 54).

II. Mahmud'tan beri şu ya da bu şekilde ağır basan merkezîyetçilik eğilimiyle Tanzimat'ın ilk yıllarında valilerin yetkileri sınırlandırılmak istenmiş, olumlu sonuç alınmayınca da 1852'den itibaren yeniden onlara geniş yetkiler verilmeye başlanmıştı. Vilayet düzenlemeleriyle ülke vilayet, sancak, kaza ve köy olmak üzere idari birimlere ayrılmaktaydı. Eyalet adı vilayet olmuş, vali yönetici olarak durumunu ve unvanını korumuştur. Sancak yerine liva denilmekle birlikte iki ad eş anlamda kullanılmış, kaymakam yerine yönetici olarak bu düzeyde "mutasarrıf" görevlendirilmişti. Kaza birimi 1842'deki statüsünü korumakla birlikte, seçimle göreve getirilen "kaza müdürü" yerine hükümetçe atanan "kaymakam" işbaşına gelmişti (Çadırcı 1997: 250–253). Bu düzenlemelerin ardından 1871'de çıkarılan "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi"yle ilk kez idari bir birim olarak "nahiye" oluşturulmuştu (Düstûr, 1. Tertip, 1. Cilt, 1289: 625- 651).

1871 Vilayet Düzenlemesiyle ülke idari olarak vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy olarak bölümlenmiş olup sırasıyla yöneticileri vali, mutasarrıf, kaymakam, nahiye müdürü ve muhtar olarak belirlenmişti. Bu düzenleme valinin konumu üzerinde ayrıntılı açıklamalar getirmişti (tam on üç madde). Valinin yetkilerini mülki, mali ve zabtiyye olarak tanımlayan düzenlemeye bunlara ek olarak eğitim, bayındırlık ve ceza ile hukuk işlerinden de sorumlu tutarak valinin sorumluluğunun altını çizmiştir.¹⁰ Valilerden Mithat Paşa örneğinden hareketle vilayetlerinde kapsamlı bir reforma girişmeleri bekleniyordu. Daha önceki vilayet düzenlemelerinden farklı olarak "vali muavinliği" adı altında yeni bir görev ihdas edilmişti.

1876 tarihli "İdare-i Umumiye Vilâyât Hakkında Talimat" (Düstûr, 3. Cilt, 1293: 24–33) ile valilerin görevleri ıslah ve daimi vazifeler olarak ikiye ayrılmakta; ıslah görevleri mahkemelerin ve meclislerin oluşturulması, zabtiyelik, tahsildarlık, mahkeme ve meclislerin muhızır ve hademeleriyle gardiyanların seçilmeleri, hapisanelerin düzenlenmesi gibi konuları kapsamaktaydı, daimi vazifesi de birinci görev olan ıslahiyyenin icrasından sonra devamını sağlamaktı.

¹⁰ 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimâtname'si'nin getirdikleri, birleşip ayrıldıkları noktalarla ilgili olarak değerlendirme için bkz. Erkan Tural, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimâtname'si", Çağdaş Yerel Yönetimler, 14. Cilt, 1 Ocak 2005, s. 71-91.

Vilayet düzenlemelerinin ardından 1867–1875 yılları arasında vezir ve Rumeli Beylerbeyi rütbelerinde Kastamonu Vilayeti Valisi unvanıyla hizmet edenler:

Mehmed Tevfik Paşa 7 Haziran 1867 (Kuneralp 1999: 34; SDAO, 1285/1868, Defa 23: 103; BOA, A.MKT. MHM, 388/42, 05 R 1284/06.08.1867),

Mehmed Reşid 2. Defa 10 Aralık 1867–13 Eylül 1871 (SDAO, 1286/1869, Defa 24: 126; 1287/1870, Defa 25: 141),

Edhem Pertev Paşa 14 Eylül 1871–6 Ocak 1873 (SDAO, 1289/1872, Defa 27: 146),

Mehmed Âsım Paşa 18 Ocak 1873–13 Mart 1873 (SDAO, 1290/1873, Defa 28: 148),

Emin Paşa 12 Mayıs 1873–8 Haziran 1873,

Mahmud Nedim Paşa 9 Haziran 1873–17 Ağustos 1873,

El-Hacc Ali Paşa 18 Ağustos 1873–6 Haziran 1874 (SDAO, 1291/1874, Defa 29: 152),

Hacı [Raşid] Naşid Paşa 7 Haziran 1874–25 Eylül 1875 (SDAO, 1292/1875, Defa 30: 178).

Kastamonu Vilayeti 1875–1878 yılları arasında evvel-i evvel, mirimiran, beylerbeyi rütbeli “Vilayet Mutasarrıfları”nce yönetilmiş tarih sırasıyla,

[Abdünnafi İffet] Nafi Efendi 16 Eylül 1875–31 Aralık 1876 (SDAO, 1293/1876, Defa 31: 180),

Tosun Paşa 1 Ocak 1877–11 Şubat 1878 (SDAO, 1294/1877, Defa 32: 470; SDAO, 1295/1878, Defa 33: 370),

Tevfik Paşa 12 Şubat 1878–10 Aralık 1878.

1879’dan 1918’e kadar müşir, vezir, Rumeli rütbelerinde “Vilayet Valileri”nce yönetilmişti.

[Mehmed] Said Paşa 11 Aralık 1878–1 Ağustos 1879 (Kuneralp 1999: 34; SDAO, 1296/1879, Defa 34: 168),

Vekâleten¹¹ Arif Paşa 13 Eylül 1879–4 Kasım 1879,

¹¹ Vekâleten olduğu bilgisi için KVS, 1299/1882, Defa 14: 62; 1306/1889, Defa 15: 248; 1310/1892, Defa 16: 319; 1311/1893, Defa 17: 102; 1312/1894, Defa 18: 129; 1314/1896, Defa 19: 105; 1317 /1899, Defa 20:127; 1321/1903, Defa 21:139.

[Abdullah] Galib Paşa 5 Kasım 1879–7 Kasım 1881 (SDAO, 1297/1880, Defa 35: 226; 1298/1881, Defa 36: 142),

[Selim] Sırrı Paşa¹² 8 Kasım 1881–8 Ocak 1883 (SDAO, 1300/1883, Defa 38: 294; KVS, 1299/1882, Defa 14: 62),

Abdurrahman Nureddin Paşa¹³ 12 Ocak 1883–13 Ekim 1891,

[Mustafa¹⁴] Faik Paşa¹⁵ 27 Mart 1892–17 Ağustos 1894, (Kuneralp 1999: 34; SDAO, 1310/1893, Defa 48: 620; 1311/1894, Defa 49: 656; 1312/1895, Defa 50: 674)

Halil Halid Bey Efendi¹⁶ 12 Eylül 1894–3 Haziran 1896, (SDAO, 1313/1895, Defa 51: 704; 1314/1896, Defa 52: 716)

[Ali¹⁷] Refik Bey Efendi¹⁸ 6 Haziran 1896–5 Temmuz 1897 (SDAO, 1315/1897, Defa 53: 444)

Mehmed Enis Paşa¹⁹ (Ağustos 1897–01.02.1906)²⁰,

¹² SDAO, 1300/1883), Defa 38: 294'te "Kastamonu Vilayeti Valisi Sırrı Paşa Rumeli" yazmaktadır. KVS, 1299/1882, Defa 14: 62'de Tarih-i Nasbı 20 Safer 1299/11 Ocak 1882 ve Tarih-i Muvasalatı 13 Rebiyü'l Evvel 1299/2 Şubat 1882. KVS'lerinde yer alan valiler listesinde tayini 27 Teşrin-i Evvel 1297/08 Kasım 1881 ve infisal tarihi 27 Kanun-i Evvel 1297/08 Ocak 1883 olarak verilmiştir.

¹³ SDAO, 1301/1884, Defa 39: 510; 1302/1885, Defa 40: 522; 1303/1886, Defa 41: 444; 1304/1887, Defa 42: 407; 1305/1888, Defa 43: 316; 1306/1889, Defa 44: 486; 1307/1890, Defa 45: 592; 1308/1891, Defa 46: 584; 1309/1892, Defa 47: 612'de "Kastamonu Vilayeti Vali Abdurrahman Paşa Vezir"dir. Defa 44: 487; Defa 45: 593; Defa 46: 585 ve Defa 47: 613'te "Rütbe-i Vezir tarihi: 9 C 89; Osmanî 1 Tarihi: 1 B 92 ve Mecidi 1 Tarihi: 1 B 92"dir. KVS, 1306/1889, Defa 15: 250'de Vilayete muvasalatı 31 Kanun-i Evvel 1298/12 Ocak 1883 olarak kayıtlıdır ve s. 252'de "Başvekil-i Esbak" olduğu belirtilmiştir.

¹⁴ Sinan Kuneralp, *age*, s. 34 ve KVS, 1310 (1892), Defa 16, s. 322; 1311 (1893), Defa 17, s. 104. Ayrıca s. 104'te Rumeli Beylerbeyi tarihi 20 R 1305/5 Ocak 1888 ve Birinci Mecidi Tarihi 23 Ş 1309/23 Mart 1892 olduğu bilgisine yer verilmiştir.

¹⁵ Muvasalatı 28 Şaban 1309/28 Mart 1892 için bkz. KVS, 1310 (1892), Defa 16, s. 320 ve 1311 (1893), Defa 17, s. 102.

¹⁶ Rütbe Bala, Mecidi 2 için bkz. KVS, 1312 (1894), Defa 18, s. 132.

¹⁷ Sinan Kuneralp, *age*, s. 34'te Ali Refik Bey olarak belirtmiştir.

¹⁸ Rütbe Bâlâ Tarihi 22 Şevval 1313/6 Nisan 1896 ve Mecidi 1 Tarihi 21 Zilhicce 1313/3 Haziran 1896 bkz. KVS, 1314 (1896), Defa 19, s. 108.; BOA, Y.PRK. ASK, 111/71, 22 Z 1313 (04.06.1896)'da Kastamonu Valisi Refik Efendi'nin Kastamonu'ya hareket ettiği belirtilmişti ve BOA, Y.PRK. UM, 39/5, 04 S 1315 (05.07.1897)'de vefat eden Kastamonu Valisi Refik Bey vasiyeti gereği Kastamonu'ya defnedilmişti.

¹⁹ Rütbe Rumeli Tarihi 14 S 1303/12 Kasım 1885, Osmanî 2 Tarihi 27 L 1311/3 Mayıs 1894, Mecidi 1 Tarihi 7 B 1315/ 2 Aralık 1897 bkz. KVS, 1317 (1899), Defa 20, s. 130. Vezir 19 Ramazan 1320/20 Aralık 1902, Osmanî 1 Tarihi 24 R 1317/1 Eylül 1899, Altın Liyakat Madalyası Tarihi 12 L 1318/2 Şubat 1901, Altın Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası Tarihi 30 Za 1319/10 Mart 1902, Gümüş Sanayi-i Nefise Madalyası Tarihi 23 Za 1312/18

Mustafa Nazım Paşa 25 Nisan 1906–03 Eylül 1907 (SDAO, 1325/1907, Defa 63: 818; 1326/1908, Defa 64: 822)

Süleyman Nazif Bey 28 Aralık 1910–21 Ağustos 1911 (SDAO, 1326/1910, Defa 65: 692),

Galib Paşa 30 Ağustos 1911–08 Şubat 1912 (SDAO, 1327/1911, Defa 66: 720),

Mehmed Galib Bey 19 Eylül 1912–10 Haziran 1913 (SDAO, 1328/1912, Defa 67: 732),

Atıf Bey 18 Ekim 1915–01 Haziran 1918 (SDAO, 1333–1334/1918, Defa 68: 666).

1919’da vilayet olarak başta Kastamonu merkez sancağı olmak üzere Çankırı ve Sinop sancaklarından meydana Kastamonu Cumhuriyet döneminde il merkezi oldu (Şahin 2001: 587).

Salnamelere Göre Kastamonu Eyalet/Vilayetinin Yöneticilerinin unvanları

1847–1859	1860–1866	1867–1875	1875–1878	1879–1918
Eyalet Valisi/Müşiri	Eyalet Mutasarrıfı	Vilayet Valisi	Vilayet Mutasarrıfı	Vilayet Valisi

Devlet Salnamelerine göre, Kastamonu’nun idari yapısına baktığımızda 1847–1856 tarihlerinde Kastamonu Eyaleti Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop Livasından oluşmaktaydı ve livanın yöneticisi kaymakamdı. 1856 yılında Kocaeli İzmid Livası Hüdavendigâr Eyaletine bağlanmıştı.²¹ Sadece iki yıl için 1866 ve 1867’de Ereğli livasının eklendiğini; 1868’de Viranşehir yerine Kengiri mutasarrıflığının bağlandığını görmekteyiz. Kastamonu vilayeti 1868’den 1908’e kadar Bolu, Kengiri ve Sinop sancaklarından (yöneticisi mutasarrıf) oluşuyordu.1910

Mayıs 1895 ve Tesiat-ı Askeriye Madalyası 14 L 1314 /18 Mart 1897 bkz. KVS, 1321 (1903), Defa 21, s. 142.

²⁰ SDAO, 1316/1898, Defa 54: 526; 1317/1899, Defa 55: 504; 1318/1900, Defa 56: 550; 1319/1901, Defa 57: 600; 1320/1902, Defa 58: 620; 1321/1903, Defa 59: 672; 1322/1904, Defa 60: 686; 1323/1905, Defa 61: 758; 1324/1906, Defa 62: 822.

²¹ Kocaeli İzmid livasının Hüdavendigâr Eyaletinde yer aldığı bilgisi için bkz. SDAO, 1272 (1856) Defa 10, s. 65; 1273 (1857), Defa 11, s. 64; 1275 (1859) 13, s. 70; 1278 (1861), Defa 16, s. 75; 1279 (1862), Defa 17, s. 77; 1280 (1863), Defa 18, s. 70; 1281 (1864), Defa 19, s. 68; 1282 (1865), Defa 20, s. 67; 1283 (1866), Defa 21, s.73; 1284 (1867), Defa 22, s. 90; 1285 (1868), Defa 23, s.101.

yılında Bolu sancağı müstakil sancak olmuştur.²² Bu nedenle 1910–1918 arasında Kastamonu vilayeti Kengiri ve Sinop sancaklarından oluşmaktaydı.

Salnamelere Göre Kastamonu Eyalet/Vilayetini Oluşturan Livalar/ Sancaklar

1847–1856	1857–1866	1866–1867	1868–1908 ²³	1910–1918
Kastamonu Kocaeli (İzmid) Bolu Viranşehir Sinop	Kastamonu Bolu Viranşehir Sinop	Kastamonu Bolu Viranşehir Sinop Ereğli	Kastamonu Bolu Sinop Kengiri	Kastamonu Kengiri Sinop

Salnamelere Göre Tanzimat'tan Sonra Kastamonu Valiliğinde Bulunmuş Olanlar İsimleri, Göreve Başlamaları ve Süreleri

İsimler	Memuriyet Tarihi	Memuriyet Müddeti	
		Gün	Ay
Hüseyin Paşa	1838–1841 ²⁴		
Zabita memuru Liva Halim Paşa	Ağustos 1841–Şubat 1842	00	06
Zabita memuru Liva Selim Paşa	Şubat 1842–Ağustos 1843	00	18
Kastamonu sancağı Kaymakamı memuru Hâcegândan Kaymakam Rüştü Efendi		08	01
Kastamonu sancağı Kaymakamı memuru Sadr-ı Esbak Merhum Salih Paşa Damadı Rikab-ı Hümayun Kapucubaşlarından Esad Bey	Eylül 1843–Ağustos 1844	02	11
Kastamonu sancağı Kaymakamı memuru Dergâh-ı âli kapucubaşlarında Boşnak Salih Ağa	19 Ağustos 1843 ²⁵	00	16
Eyalet Valisi Vezir İşkodralı Mustafa Paşa	Ocak 1845 ²⁶ - Ekim 1847 ²⁷	00	14
Eyalet Valisi Bekir Sami Paşa ²⁸	Eylül 1847 ²⁹	00	17 ³⁰
Eyalet Valisi Hassa Müşir-i Esbak Selim ³¹ Paşa	Eylül 1848 ³²	00	10

²² Bolu'nun müstakil sancak olarak yer aldığı Devlet Sâlnâmeleri için bkz. SDAO, 1326 (1910), Defa 65, s. 798–801; 1327 (1911), Defa 66, s. 844–848; 1328 (1912), Defa 67, s. 852–856; 1333–1334 (1918), Defa 68, s. 742–745.

²³ KVS'de de 1869–1903 (1286–1321) bağlı olan livalar/sancaklar Kastamonu, Bolu, Sinop ve Kengiri (Çankırı)'dır.

²⁴ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, II. Cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1311, s. 224

²⁵ BOA, İ. DH, 78/3906, 23 B 1259 (19.08.1843)'te Kastamonu Kaymakamlığı Aydın Muhassılı Salih Ağa'ya tevcih edilmişti.

²⁶ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

²⁷ BOA, C. DH, 241/12030, 29 L 1263 (10.10.1847)'de Kastamonu Valisi Mustafa Paşa'nın İstanbul'a avdeti üzerine Sayda valiliği tevcih olunması ve Kastamonu'ya tayin olunan yeni vali gelinceye kadar yerine Malmüdüdü Hacı Hüsnü Efendi'nin baktığı belirtilmekteydi.

²⁸ SDAO, 1264 (1848), Defa 2, s.114.

²⁹ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

³⁰ BOA, A.MKT, 155/30, 21 Za 1264 (19 Ekim 1848): Eski Kastamonu Valisi Bekir Sami Paşa'nın Selanik valiliğine tayini ve C.DH., 43/2150, 29 Za 1263 (8 Kasım 1847): Kastamonu Valisi Bekir Sami Paşa'nın Selanik valiliğine ve onun yerine Kastamonu valiliğine de sabık Üsküp Valisi Selim Paşa'nın tayin edildiği belirtilmektedir.

Eyalet Valisi Müşir Safveti ³³ Paşa	Ekim 1849 ³⁴	15	09
Eyalet Valisi Vezir Hamdi ³⁵ Paşa (Defa-yi Evveli)	Aralık 1850- Ocak 1851 ³⁶	00	49
Eyalet Valisi Vekâleten İsmail Adil Paşa Mirimiran ³⁷		00	02
Eyalet Valisi Vezir İsmet Paşa ³⁸	17 Nisan 1855 ³⁹ - 12 Ekim 1856 ⁴⁰	00	15
Eyalet Valisi Ragıp Paşa	10 Ekim 1856 ⁴¹	00	02
Eyalet Valisi Namık Paşa	22 Aralık 1856 ⁴²	15	06
Eyalet Valisi Palaslı İsmail Paşa	25 Haziran 1857 ⁴³ ve 10 Temmuz 1857 ⁴⁴ [Gülenç: 1856 ⁴⁵]	15	23
Eyalet Valisi Boşnakzade Mehmet Paşa	13 Haziran 1859 ⁴⁶	00	09
Eyalet Valisi Mirimiran-i Kiramdan ⁴⁷ Ramiz Paşa	1278 (1861)	00	18

³¹ SDAO 1265 (1849), Defa 3, s.76.; 1266 (1850), Defa 4, s. 43

³² Sinan Kunalp, *age*, s.34

³³ SDAO, 1267 (1851), Defa 5, s.71; “Maliye Nazırı Esbak merhum Safveti Paşa” bilgisine KVS, 1288 (1871), Defa 3, s. 40; 1289 (1872), Defa 4, s. 42; 1290 (1873), Defa 5, s. 48; 1291 (1874), Defa 6, s. 67; , 1297 (1880), Defa 12, s. 57; 1298 (1881), Defa 13, s. 56; 1299 (1882), Defa 14, s. 60’ta yer verilmiştir. 1306 (1889) Defa 15 ve sonrasında yayınlanan vilayet salnamelerde bu bilgi yer almamaktadır. Musa Safveti Paşa’nın 1841–1845 yılları arasında kesintisiz en uzun süre Maliye Nazırlığı yaptığı bilgisi için bkz. Abdulhamit Kırmızı, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Maliye Nazırları (1838–1922)*, TALİD, 1(1), 2003, s. 101; 107.

³⁴ Sinan Kunalp, *age*, s.34; BOA, A.MKT. MHM, 17/84, 01 Z 1265 (18 Ekim 1849)’da Kastamonu Valisi Selim Paşa’nın yerine Saffet Paşa’nın tayin edildiği belirtilmektedir.

³⁵ SDAO, 1268 (1852), Defa 6, s. 70; 1269 (1853), Defa 7, s. 72; 1270 (1854), Defa 8, s. 79; 1271 (1855), Defa 9, s. 68.

³⁶ BOA, A. MKT.NZD, 22/40, 21 S 1267 (26 Aralık 1850) ve A.TŞF., 9/14, 16 Ra 1267 (19 Ocak 1851) Kastamonu Vali Saffeti Paşa’nın Ankara Valiliğine ve onun yerine eski Amasya mutasarrıfı Hamdi Paşa’nın tayin edildikleri belirtilmektedir.

³⁷ KVS, 1306 (1889), Defa 15, s. 248

³⁸ SDAO, 1272 (1856), Defa 10, s. 67; 1273 (1857), Defa 11, s.68; 1274(1858), Defa 12, s. 74’te ve 1275 (1859), Defa 13, s. 72’de “Kastamonu Eyaleti valisi İsmail Paşa” olarak yazılmıştır.

³⁹ BOA, A.DVN, 103/40–3, 29 B 1271 (17.04.1855): İsmet Paşa’ya Kastamonu eyaleti, Hamdi Paşa’ya Hüdâvendigar Eyaleti Valiliği tevcih edilmiştir.

⁴⁰ BOA, A. MKT. MHM, 99/20, 12 S 1273 (12.10.1856)’da Kastamonu Eyaleti Valiliği İsmet Paşa’dan alınarak İşkodra Eski Mutasarrıfı Ragıp Paşa’ya verilmiştir.

⁴¹ BOA, A.DVN, 117/55, 10 S 1273 (10.10.1856)’da Eski İşkodra Valisi Ragıp Paşa’ya Kastamonu valiliği verildiği.

⁴² BOA, A.MKT. UM, 263/86, 24 R 1273 (22.12.1856)’da Namık Paşa’nın Kastamonu Valiliğine tayin edildiği.

⁴³ BOA, A.DVN, 124/40, 03 Za 1273 (25.06.1857)’de Sabık Kastamonu Valisi Namık Paşa’ya Cidde Eyaleti Valiliği ve Kastamonu Eyaleti Valiliğinin de İsmail Paşa’ya tevcihi.

⁴⁴ BOA, A.MKT. NZD, 228/46, 18 Za 1273 (10.07.1857)’de Kastamonu Valisi Namık Paşa’nın vazife değiştirilmesiyle yerine Palaslı İsmail Paşa’nın tayini.

⁴⁵ Özlem Gülenç İğdi, *agt*, s. 53

⁴⁶ BOA, A.MKT. UM, 353/45, 12 Za 1275 (13.06.1859)’da Kastamonu Valiliğine Mehmed Paşa ve Ankara Valiliğine de Kastamonu sabık Valisi İsmail Paşa getirilmişti.

Eyalet Mutasarrıfı Hasan Paşa ⁴⁸	Gurre-i Ca Sene 1278 ⁴⁹ 4 Kasım 1861	00	21
Eyalet Mutasarrıfı Rıza ⁵⁰ Bey Efendi ⁵¹	15 B 1280 26 Aralık 1863	00	21
Eyalet Mutasarrıfı Mehmed Reşid ⁵² Paşa Defa-i ulâ	15 R 1282 7 Eylül 1865	00	09
Eyalet Mutasarrıfı Hamdi ⁵³ Paşa ⁵⁴ Defa-i Saniye	9 Ra 1283 22 Temmuz 1866	00	10
[Mehmed] Tevfik Paşa ⁵⁵	4 S 1284 7 Haziran 1867	08	05

İsimler	Tayin	İnfisal
Mehmed Reşid Paşa Defa-i Saniye ⁵⁶	28 Teşrin-i Sâni [12]83 10 Aralık 1867	1 Eylül [12]87 13 Eylül 1871
Rumeli Beylerbeyliği payelilerinden ⁵⁷ [Edhem ⁵⁸] Pertev Paşa	2 Eylül [12]87 14 Eylül 1871	25 Kanun-i Evvel [12]88

⁴⁷ KVS, 1288 (1871), Defa 3, s. 41; 1289 (1872), Defa 4, s. 42; 1290 (1873), Defa 5, s. 49, 1291 (1874), Defa 6, s. 68; 1297 (1880), Defa 12, s. 58; 1298 (1881), Defa 13, s. 57; 1299 (1882), Defa 14, s. 61; 1306 (1889), Defa 15, s. 248; 1310 (1892), Defa 16, s. 318'te yer almıştır. 1311 (1893) Defa 17 ve sonrasında yayınlanan salnamelerde bu bilgiye yer verilmemiştir.

⁴⁸ Rumeli Beylerbeyi payelilerinden olduğu için bkz. KVS, 1288 (1871), Defa 3, s.41; "mirimiran" 1289 (1872), Defa 4, s. 42; 1290 (1873), Defa 5, s. 49; 1306 (1889), Defa 15, s. 248; 1310 (1892), Defa 16, s. 318.

⁴⁹ SDAO, 1279 (1862), Defa 17, s. 79 ve 1280 (1863), Defa 18, s.72 "Eyalet-i Kastamonu Mutasarrıfı Rumeli Beylerbeyi Payelülerinden Hasan Paşa" dır.

⁵⁰ SDAO, 1281 (1864), Defa 19, s.70; 1282 (1865), Defa 20, s.69'da "Eyalet-i Kastamonu Mutasarrıfı Rıza Bey" olarak yazılmıştı.

⁵¹ KVS, 1297 (1880), Defa 12, s. 58; Rıza Bey'in 1306 (1889), Defa 15, s. 248; 1310 (1892), Defa 16, s. 318; 1311 (1893) Defa 17, s.101'de El- yevm rütbe-i samiye-i vüzarretle muhacirin komisyonu riyaset-i celilesinde bulunduğu belirtilmiştir.

⁵² SDAO, 1283 (1866), Defa 21, s.75'te "Eyalet-i Kastamonu Mutasarrıfı Vezir Mehmed Reşid Paşa" olarak yazılmıştır.

⁵³ SDAO, 1284 (1867), Defa 22, s. 92'de "Eyalet-i Kastamonu Mutasarrıfı Vezir Hamdi Paşa" olarak kaydedilmiştir.

⁵⁴ Ankara Valisi esbak olduğu için bkz. KVS, 1288 (1871), Defa 3, s. 41; 1289 (1872), Defa 4, s. 43; 1290 (1873), Defa 5, s. 49.

⁵⁵ Mehmed Tevfik Paşa da Maliye Nazırı olarak (1860–1861) görev yapmıştır. Valilik yapmış olan Maliye Nazırları için bkz. Abdulhamit Kırmızı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Maliye Nazırları (1838–1922)*, TALİD, 1(1), 2003, s. 101; 107.

⁵⁶ KVS, 1288 (1871), Defa 3,s. 42'de Kastamonu Valisi (2. Defa); 1289 (1872), Defa 4, s. 43'te Trablusgarb Valisi; 1290 (1873), Defa 5, s. 49 ile 1291 (1874), Defa 6, s. 68 Hicaz Valisi olduğu bilgisine yer verilmiştir.

⁵⁷ KVS, 1289 (1872), Defa 4, s. 44'te "Rumeli Beylerbeyi payelilerinden valiyü'l-vilayet Edhem Pertev Paşa"; "Rumeli Beylerbeyi Payelülerinden" olduğu için bkz 1290 (1873), Defa 5, s. 49; 1291 (1874), Defa 6, s. 69; 1297 (1880), Defa 12, s. 58; 1298 (1881), Defa 13, s. 57; 25 Kanun-i Evvel 1288'de (06.01.1873) Kastamonu'da vefat ettiği bilgisi için

		6 Ocak 1873
Mehmed Âsım Paşa ⁵⁹	6 Kanun-i Sâni [12]88 18 Ocak 1873	Gaye-i Mart [12]89 13 Mart 1873
Emin Paşa ⁶⁰	30 Nisan [12]89 12 Mayıs 1873	27 Mayıs [12]89 8 Haziran 1873
Mahmud Nedim Paşa ⁶¹	28 Mayıs [12]89 9 Haziran 1873	5 Ağustos [12]89 17 Ağustos 1873
El-Hacc Ali Paşa ⁶²	6 Ağustos [12]89 18 Ağustos 1873	25 Mayıs [12]90 ⁶³ 6 Haziran 1874
Hacı [Raşid ⁶⁴] Naşid Paşa	26 Mayıs [12]90 7 Haziran 1874	13 Eylül [12]91 25 Eylül 1875
Vilayet Mutasarrıfı [Abdünnafi İffet ⁶⁵] Nafi Efendi	4 Eylül [12]91 16 Eylül 1875	19 Kanun-i Evvel [12]92 31 Aralık 1876
Vilayet Mutasarrıfı Tosun Paşa	20 Kanun-i Evvel [12]92 1 Ocak 1877	30 Kanun-i Sâni [12]93 11 Şubat 1878
Vilayet Mutasarrıfı Tevfik Paşa	31 Kanun-i Sâni [12]93 12 Şubat 1878	28 Teşrin-i Sâni [12]94 10 Aralık 1878
[Mehmed] Said Paşa	29 Teşrin-i Sâni [12]94 11 Aralık 1878	Gaye-i Ağustos [12]95 1 Ağustos 1879
Vekâleten Arif Paşa	1 Eylül [12]95 13 Eylül 1879	23 Teşrin-i Evvel [12]95 4 Kasım 1879
[Abdullah] Galib Paşa	24 Teşrin-i Evvel [12]95 5 Kasım 1879	26 Teşrin-i Evvel [12]97

bkz. 1306 (1889), Defa 15, s. 249; 1310 (1892), Defa 16, s. 319; 1311 (1893), Defa 17, s. 102.

⁵⁸ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

⁵⁹ BOA, A.MKT. MHM, 445/81, 19 Za 1289 (18.01.1873)'te Kastamonu Valisi Pertev Paşa'nın ölümü nedeniyle yerine Bosna Sabık Valisi Âsım Paşa'nın tayini.

⁶⁰ BOA, A.MKT. MHM, 454/24, 15 Ra 1290 (13.05.1873)'te Aydın esbak valisi Emin Paşa'nın Kastamonu Valiliğine tayini

⁶¹ BOA, İ. DH, 1295/101766, 13 Ca 1290 (09.07.1873)'te Kastamonu Valisi Mahmud Nedim Paşa'nın azli.

⁶² KVS, 1310/1892, Defa 16: 319'da Merhum müşarünileyh Hacı Ali Paşa Aydın Valisi übbehetlü devletlü Abdurrahman Paşa hazretlerinin peder-i âli-güherleridir bilgisine yer verilirken, 1311/1893, Defa 17: 102'de Merhum müşarünileyh Hacı Ali Paşa Edirne Valisi Übbehetlü Devletlü Abdurrahman Paşa Hazretlerinin peder-i âli-güherleridir denilmektedir.

⁶³ Hacı Ali Paşa, valilik görevindeyken 25 Mayıs 1290/6 Haziran 1874 tarihinde vefat ederek Şabani Veli türbesine defnedilmiştir. Halveti tarikatına mensup olduğu mezar taşındaki yazıdan anlaşılmaktadır. Bkz. Demircioğlu 1973: 13.

⁶⁴ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

⁶⁵ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

		7 Kasım 1881
[Selim] Sırrı Paşa	27 Teşrin-i Evvel [12]97 8 Kasım 1881	27 Kanun-i Evvel [12]98 8 Ocak 1883
Başvekil-i Esbak Abdurrahman Nureddin Paşa	31 Kanun-i Evvel [12]98 12 Ocak 1883	1 Teşrin-i Evvel [1]307 13 Ekim 1891
[Mustafa] Faik Paşa	15 Mart [1]308 27 Mart 1892	5 Ağustos [1]310 ⁶⁶ 17 Ağustos 1894
Halil Halid Bey Efendi	31 Ağustos [1]310 12 Eylül 1894	22 Mayıs [1]312 ⁶⁷ 3 Haziran 1896
[Ali] Refik Bey Efendi	25 Mayıs [1]312 6 Haziran 1896	23 Haziran [1]313 ⁶⁸ 5 Temmuz 1897
Mehmed Enis Paşa	Ağustos 1897 ⁶⁹	01.02.1906
Kastamonu Vilayeti Valisi Vezir Mustafa Nazım Paşa	25 Nisan 1906	03 Eylül 1907
Kastamonu Vilayeti (Sınıf 1) Vali Süleyman Nazif Bey	28 Aralık 1910	21 Ağustos 1911
Kastamonu Vilayeti (Sınıf 1) Vali Rumeli Galib Paşa	30 Ağustos 1911	08 Şubat 1912
Kastamonu Vilayeti (Sınıf 1) Vali Mehmed Galib Bey	19 Eylül 1912	10 Haziran 1913
Kastamonu Vilayeti Vali Atıf Bey	18 Ekim 1915	01 Haziran 1918

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yenileşme Dönemi olan 19. Yüzyılda öngörülen reformlar birden bire değil, yavaş yavaş ve İstanbul'a yakın yerlerden başlanarak yürürlüğe konmuş ve ülke yönetimiyle ilgili yenilikler 1840 yılından itibaren hayata geçirilmeye başlanmıştı. Uygulama bölgesi olan eyaletlerin sınırlarında değişiklikler yapılarak bazı sancaklar bağlı oldukları eyaletlerden alınmış, yeni eyaletler oluşturulmuştu. 1836'da müşirlikler oluşturulmasıyla müşir/valiler yönetici olmuştu. Baştan beri hem mali hem de idari/askeri görevleri olan valiler Muhassıllık örgütüyle mali yükümlülükleri kalmamıştı. Vilayet Düzenlemeleriyle eyaletler vilayetlere dönüştürülmüş, vilayet, sancak, kaza ve köy yönetimi ayrıntılarıyla belirlenmişti. Vilayetlerin yönetimleri mutasarrıflara bırakılmıştı.

⁶⁶ KVS, 1312/1894, Defa 18: 129

⁶⁷ KVS, 1314/1896, Defa 19: 105

⁶⁸ KVS, 1317/1899, Defa 20: 127

⁶⁹ Sinan Kunalp, *age*, s. 34

Yapılan tüm düzenlemelerde Eyalet/Vilayetlerin yönetimi ile ilgili karşılaşılan sorunlara çözümler aranmıştı. Ancak her ne kadar ehil kişiler eyaletlerin yönetimine getirilmek istense de, görevlerini suiistimal etmek gibi gerekçelerle azledilen idareciler, çok kısa süre yönetimde kalabilmişlerdi. Bu durum eyalet yönetiminde istihdam edilenlere başarılı olmaları için yeterince zaman tanınmadığını göstermektedir. En uzun süre yaklaşık 9 yıl süreyle görev yapan Abdurrahman Nureddin Paşa'dır ve vilayette pek çok uygulama ve yenilik bu dönemde yapılmıştı. Örneğin; Daha önce başlanan İnebolu yolu, İnebolu limanı, İnebolu'daki Hamdiye camii medresesi, mektebi ve hastane inşasının tamamlanması, şehir belediyesinde bir doktorun görevlendirilmesi, Askeri Rüştüye'nin temelleri atılması, Darümuallimin'in inşası ve açılışı, Gölveren gölünün ıslahı, Çankırı-Kastamonu arasındaki yolun yapımı ve Çankırı'da İdadi inşası, yanan hapisane ve jandarma dairesinin yeniden inşası, Devrekâni, Seydiler ve Devrekâni-Kastamonu arasındaki yolların yapımı, matbaa binasının inşası,, Kışla karşısında ve İnebolu yolu üzerindeki kömür madeninin keşfi, Ziraat Bankası şubesinin açılışı, Şirket-i İbtidaiyye'nin teşkili, İnebolu'da hükümet konağı açılışı, Küre'de bir belediye dairesinin yapımı, büyük saat kulesinin yapımı, ilkokul ve misafirhane inşası; Ağlı'da Sanayi Mektebine gelir olmak üzere 100 dükkân inşası, Askerlik Dairesinin inşası, Kargı'da yeni hükümet konağı inşasına başlanması, Daday'da hükümet konağının açılması gibi faaliyetler hep Nurettin Paşa'nın yönetiminde gerçekleştirilmişti (Demircioğlu 1973: 16–38).

Kaynaklar

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, Kastamonu, Kastamonu Vilayet Matbaası, Defa 1, 1286 (1869); Defa 2, 1287 (1870); Defa 3, 1288 (1871); Defa 4, 1289 (1872); Defa 5, 1290 (1873); Defa 6, 1291 (1874); Defa 7, 1292 (1875); Defa 8, 1293(1876); Defa 9, 1294 (1877); Defa 10, 1295 (1878); Defa 11, 1296 (1879); Defa 12, 1297 (1880); Defa 13, 1298 (1881); Defa 14, 1299 (1882); Defa 15, 1306 (1889); Defa 16, 1310 (1892); Defa 17, 1311 (1893); Defa 18, 1312 (1894); Defa 19, 1314 (1896); Defa 20, 1317 (1899); Defa 21, 1321 (1903).

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet, Defa 1, 1263 (1847); Defa 2, 1264 (1848); Defa 3, 1265 (1849); Defa 4, 1266 (1850); Defa 5, 1267 (1851); Defa 6, 1268 (1852); Defa 7, 1269 (1853); Defa 8, 1270 (1854); Defa 9, 1271 (1855); Defa 10, 1272 (1856); Defa 11, 1273 (1857); Defa 12, 1274 (1858); Defa 13, 1275 (1859); Defa 16, 1278 (1861); Defa 17, 1279 (1862); Defa 18, 1280 (1863); Defa 19, 1281 (1864); Defa 20, 1282 (1865); Defa 21, 1283 (1866); Defa 22, 1284 (1867); Defa 23, 1285 (1868); Defa 24, 1286 (1869); Defa 25, 1287 (1870); Defa 27, 1289 (1872); Defa 28, 1290 (1873); Defa 29, 1291 (1874); Defa 30, 1292 (1875); Defa 31, 1293 (1876); Defa 32, 1294

(1877); Defa 33, 1295 (1878); Defa 34, 1296 (1879); Defa 35, 1297 (1880); Defa 36, 1298 (1881); Defa 38, 1300 (1883); Defa 39, 1301 (1884); Defa 40, 1302 (1885); Defa 41, 1303 (1886); Defa 42, 1304 (1887); Defa 43, 1305 (1888); Defa 44, 1306 (1889); Defa 45, 1307 (1890); Defa 46, 1308 (1891); Defa 47, 1309 (1892); Defa 48, 1310 (1892); Defa 49, 1311 (1893); Defa 50, 1312 (1894); Defa 51, 1313 (1895); Defa 52, 1314 (1896); Defa 53, 1315 (1897); Defa 54, 1316 (1898); Defa 55, 1317 (1899); Defa 56, 1318 (1900); Defa 57, 1319 (1901); Defa 58, 1320 (1902); Defa 59, 1321 (1903); Defa 60, 1322 (1904); Defa 61, 1323 (1905); Defa 62, 1324 (1906); Defa 63, 1325 (1907); Defa 64, 1326 (1908); Defa 65, 1326 (1910); Defa 66, 1327 (1911); Defa 67, 1328 (1912); Defa 68, 1333–1334 (1918).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (**HAT**), Dosya No: 410/ Gömlek No: 21294, 29 Z 1239 (25.08.1824); İrade Dâhiliye (**İ. DH**), 78/3906, 23 B 1259 (19.08.1843); 1295/101766, 13 Ca 1290 (09.07.1873); Cevdet Dâhiliye (**C. DH**), 118/5854, Tarihi: 29 B 1230 (07.07.1815); 126/6279, 29 L 1238, (09.07.1823); 60/2996, 29 S 1236 (06.12.1820); 73/3606, 29 L 1241 (06.06.1826); 107/5304, 29 Ra 1257 (21.05.1841); 241/12030, 29 L 1263 (10.10.1847); 43/2150, 29 Za 1263 (8 Kasım 1847); Sadaret Divân Kalemî (**A.DVN**), 103/40–3, 29 B 1271 (17.04.1855); 124/40, 03 Za 1273 (25.06.1857); 117/55, 10 S 1273 (10.10.1856); Sadaret Mektubi Kalemî (**A.MKT**), 155/30, 21 Za 1264 (19 Ekim 1848); Sadaret Mektubi Kalemî Umumi Evrakı (**A.MKT. UM**), 353/45, 12 Za 1275 (13.06.1859); 263/86, 24 R 1273 (22.12.1856); Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî (**A.MKT. MHM**), 388/42, 05 R 1284 (06 Ağustos 1867); 17/84, 01 Z 1265 (18 Ekim 1849); 454/24, 15 Ra 1290 (13.05.1873); 445/81, 19 Za 1289 (18.01.1873); 99/20, 12 S 1273 (12.10.1856); Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair (**A.MKT. NZD**), 228/46, 18 Za 1273 (10.07.1857); 22/40, 21 S 1267 (26 Aralık 1850); Sadaret Teşrifât Kalemî Evrakı (**A.TŞF.**), 9/14, 16 Ra 1267 (19 Ocak 1851); Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (**Y.PRK. ASK**), 111/71, 22 Z 1313 (04.06.1896); Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı (**Y.PRK. UM**), 39/5, 04 S 1315 (05.07.1897);

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmed Lütfi. *Tarih-i Lütî*. VII. Cilt, Dersaadet: 1302.

Bayraktar, Dursun. *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iyye Sicilleri 1838–1850)*.

Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009.

Bilge, Mustafa L. “Mustafa Paşa, Buşatlı”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. Cilt, 344–345. (İstanbul: 2006)

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

- Çadırcı, Musa. “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik* (der. Tülay Ercoşkun), Ankara: İmge Ankara, 2008, ss. 27-41.
- Çadırcı, Musa. “Tanzimat’ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840–1856)”, *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, (13–14 Mart 1985), Ankara: TTK, 1987, ss. 97–104
- Demircioğlu, Ziya. *Kastamonu Valileri 1881–1908*. Kastamonu: Doğru söz, 1973.
- Duman, Hasan. *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller)*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi (IRCICA), 1982.
- “İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi”, *Düstür*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Amire, 1289, ss.625- 651. Tarihi: 29 L 1287 (22 Ocak 1871)
- “İdare-i Umumiye-i Vilâyât Hakkında Talimat”, *Düstür*, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Amire, 1293, ss.24–33. Tarihi: 25 M 1293 (21.02.1876)
- İğdi, Özlem Gülenç. *Tanzimat’tan sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842–1908)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2009.
- İzgöer, Ahmet Zeki. “Osmanlı Salnamelerinin Şehir Tarihi Bakımından Önemi”, *TALİD*, 3 (6), 2005, ss.539–552
- Karsandık, Özlem. *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- Kılıç, Selda Kaya. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de İl Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.
- Kırmızı, Abdulhamit. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Maliye Nazırları (1838–1922)”, *TALİD*, 1(1), 2003, ss. 97–114.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839–1922): Prosopografik Rehber*. İstanbul: ISIS, 1999.
- Özkaya, Yücel. “Mütesellim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32. Cilt, İstanbul, 2001, ss.203–204
- Öztürk, Said. *Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı, 1284–1326/1867–1908*, 1.Cilt, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Armağanı, 2006.
- “Sâl-nâme”, İslâm Ansiklopedisi, X. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966, ss. 134–136.
- Satıcı, Emre. *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.
- Süreyya, Mehmet. *Sicil-i Osmanî*, II. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311a.

Süreyya, Mehmet. *Sicil-i Osmanî*, III. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311b.

Süreyya, Mehmet. *Sicil-i Osmanî*, IV. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311c.

Sarıkaya, Yaşar, “Osmanlı Dönemi Konya’ında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler”, *Turkish Studies Vol.2/1*, Winter, 2007, ss. 162-195.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1708055149_8sar%C4%B1kayaya%C5%9Far.pdf

Şahin, İlhan. “Kastamonu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24. Cilt, İstanbul, 2001, ss. 585–588.

“Tuna Vilayeti Namıyla Bu Kere Teşkil Olunan Dairenin İdare-i Umumiye ve Hususiyesine ve Tayin Olunacak Memurlarının Suver-i İntihablarıyla Vazife-i Daimesine Dair Nizamname”, *Düstûr*, Defa-yı Saniye, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1282, ss. 517–536. Tarihi: 07 Cemaziye’l-ahir 1281 (7 Kasım 1864).

Tural, Erkan. “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimât-nâmesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14. Cilt, 1 Ocak 2005, ss. 71-91.

Türkoğlu, Ömer (Haz.). *Sâlnâmelerde Çankırı: Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmelerinde Çankırı (Kengiri) Sancağı (1869–1903)*, Çankırı: Çankırı Valiliği, 1999.

Tönük, Vecihi (Haz.). *Türkiye’de İdare Teşkilatı*, Ankara: Kanat, 1945.

“Vilayet Nizamnamesi”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289, ss. 608–624.

EK: *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu, Defa 21, 1321 (1903), s.138-139.

۱۳۸ قسطنطنیہ ولایتی سالنامہ سی

مدت مأموریت		تاریخ مأموریت	اسامی
آی	کون		
۶	۰۰		لوا حلیم پاشا [۱]
۱۸	۰۰		لوا حسین پاشا [۱]
۱	۸		خواجگانیدن رشدی افندی [۲]
۱۱	۲		صدر اسبق مرحوم صالح پاشا داماد رکاب ہایون قیوچی باشیرندن اسعد بک [۲]
۱۶	۰۰		درکاه عالی قیوچی باشیرندن بوشناق صالح اغا [۲]
۱۴	۰۰		اشقودرہ لی مصطفی پاشا [۳]
۱۷	۰۰		سامی بکر پاشا [۳]
۱۰	۰۰		خاصہ مشیری اسبق سلیم پاشا [۳]
۴۹	۱۵		صفوتی پاشا [۳]
۹	۰۰		حدی پاشادفعہ اولی [۳]
۲			اسماعیل عادل پاشا [۳]
۱۵			عصمت پاشا [۳]
۲			راغب پاشا [۳]
۶	۱۵		نامق پاشا [۳]
۲۳	۱۵		پلاسلی اسماعیل پاشا [۳]
۹			بوشناق زاده محمد پاشا [۳]
۱۸			رامز پاشا [۳]

بورایہ قدر اولان ذواتک مأموریت وانفصالری تاریخلریته دائر معلومات صحیحہ
آلہ مامشدر .

[۱] روایتہ کورہ « ضابطہ مأموری » عنوانیہ اجرای مأموریت ایتمشدر .
[۲] « قسطنطنیہ سنجاغی قائمقامی »
[۳] « ایالت والیسی »

۱۳۹

قسطمونی والیری

مدت ماموریت		تاریخ ماموریت	اسامی
کون	ای		
۲۱		۷۸ سنه ۲ [۲]	حسن پاشا [۱]
۲۱		۱۵ رجب سنه ۸۰ [۲]	رضابك [۱]
۹		۱۵ ربيع الاخر سنه ۸۳ [۲]	محمد رشید پاشا [۱] دفعه اولی
۱۰		۹ ربيع الاول سنه ۸۳ [۲]	حمدي پاشا [۱] دفعه ثانيه
۵	۸	۴ صفر سنه ۸۴ [۲]	توفيق پاشا
<p>[۱] « ایالت متصرفی » عنوانیله اجرای ماموریت ایشلردر . [۲] بوتاریخلر مشارالیه ماموریتلرینی متضمن اولوب صورت مضبوطه لری بولنه بیلان فرمان هایونلرک توارنجیدر .</p>			
انفصال		تعیین	اسامی
۸۷	۱ ایلول سنه	۲۸ تشرین ثانی سنه ۸۳	محمد رشید پاشا دفعه ثانيه
۸۸	۲۵ کانون اول «	۲ ایلول « ۸۷	پرتو پاشا
۸۹	غایه مارت «	۶ کانون ثانی « ۸۸	محمد عاصم پاشا
۸۹	۲۷ مایس «	۳۰ نیسان « ۸۹	امین پاشا
۸۹	۵ آغستوس «	۲۸ مایس « ۸۹	محمد ندیم پاشا
۹۰	۲۵ مایس «	۶ آغستوس « ۸۹	حاجی علی پاشا
۹۱	۱۳ ایلول «	۲۶ مایس « ۹۰	حاجی ناشد پاشا
۹۲	۱۹ کانون اول «	۴ ایلول « ۹۱	نافع افندی [۱]
۹۳	۳۰ کانون ثانی «	۲۰ کانون اول « ۹۲	طوسون پاشا [۱]
۹۴	۲۸ تشرین ثانی «	۳۱ کانون ثانی « ۹۳	توفيق پاشا [۱]
۹۵	غایه آغستوس «	۲۹ تشرین ثانی « ۹۴	سعید پاشا
۹۵	۲۳ تشرین اول «	۱ ایلول « ۹۵	پنج عارف پاشا
۹۷	۲۶ تشرین اول «	۲۴ تشرین اول « ۹۵	غالب پاشا
۹۸	۲۷ کانون اول «	۲۷ تشرین اول « ۹۷	سری پاشا
۳۰۷	۱ تشرین اول «	۳۱ کانون اول « ۹۸	عبدالرحمن نورالدین پاشا
۳۱۰	۵ آغستوس «	۱۵ مارت « ۳۰۸	فائق پاشا
۳۱۲	۲۲ مایس «	۳۱ آغستوس « ۳۱۰	خلیل خالديك
۳۱۳	۲۳ حزیران «	۲۵ مایس « ۳۱۲	رفیق بك
<p>[۱] « ایالت متصرفی » عنوانیله ایفای ماموریت ایشلردر .</p>			